

УКРАЇНСЬКА І ЗАРУБІЖНА БІОГРАФІСТИКА

УДК 94(477)

Юрій Древніцький

ЕМІГРАЦІЙНИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ В. СТАРОСОЛЬСЬКОГО

У статті висвітлено еміграційний період діяльності В. Старосольського, який сприяв європеїзації українського суспільства, поширенню національної культури та науки, став вагомим чинником інтеграції в європейський науково-освітній простір, зокрема показано його роль як організатора, співзасновника та викладача у цілій низці навчально-культурних закладів, де українська молодь могла здобувати освіту та професію.

Ключові слова: В. Старосольський, еміграція, викладацька робота, Український вільний університет, Українська господарська академія в Подебрадах.

Поразка української революції 1917–1920 рр. трагічно відбилася на долі багатьох учасників визвольної боротьби. Нові міждержавні кордони, політичні режими, розірвані зв'язки стали тими реаліями, у яких довелося діяти тим, хто не мав можливості з різних причин повернутися додому. В. Старосольський не став виключенням, протягом 1920–1927 рр. перебував в еміграції, де займався, в основному, організаційно-педагогічною діяльністю. Українська інтелігенція, опинившись волею обставин за кордоном, звернулася до просвітництва задля підготовки нового покоління борців за незалежність. Важливе місце в цьому контексті займають такі освітні установи, як Вільний університет, Український соціологічний інститут, Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова у Відні та Празі, Український науковий інститут у Берліні.

У квітні 1920 р. В. Старосольський переїхав до австрійської столиці. Попри складні умови проживання, у Відні тоді перебувало багато представників української еліти – політичні діячі, науковці та митці. У середовищі інтелігенції (Союз українських журналістів, Товариство прихильників освіти, Український соціологічний інститут) виникла ідея продовжити традицію творення українських національних навчальних закладів. У 1921 р. було зніційовано створення Українського вільного університету (УВУ) – першої “високої школи” за кордоном, головного осередку української науки поза межами України міжвоєнного періоду. УВУ, на думку І. Мірчука, дав поштовх до створення вільних університетів у світі (наприклад, Балтійський Університет у Гамбурзі, Німецький Вільний Університет в Берліні) [1, с. 98]. Для роботи в новоствореному закладі С. Дністрянський запросив В. Старосольського, який з радістю прийняв пропозицію.

Ректором університету став О. Колесса, а В. Старосольський увійшов до складу Ради (Сенату) університету в якості голови відділу права і суспільних наук. Окрім нього, рада була представлена професором О. Колессою, заступниками голови С. Дністрянським та І. Ганицьким та ін. [2, арк. 38]. Було відкрито два факультети: філософський (історико-філологічний та природописний відділи) і правничий [2, арк. 40]. Викладання відбувалося в залах шкіл міста, які безкоштовно надала УВУ міська рада Відня.

Варто відзначити, що 1921/1922 н. р. В. Старосольський короткостроково перебуваючи у Львові мав відношення до викладання в Українському таємному університеті (УТУ) [3, с. 487]. Цей нелегальний навчальний заклад виник у вересні 1921 р. за ініціативою Наукового Товариства ім. Шевченка, Товариства українських наукових викладів ім. П. Могили та Ставропігійського Інституту. Говорити про якісь серйозні досягнення науково-педагогічного характеру за короткий час в УТУ не варто, це була швидше маніфестація власної позиції, моральна підтримка тих, хто заснував або навчався в університеті. Розвиток української освіти в Галичині відбувався в складних умовах національної політики відродженої Речі Посполитої. Постійний неспокій, який відчували викладачі та студенти, а також обставини особистого життя, зробили перебування В. Старосольського у Львові небезпечним.

Діяльність В. Старосольського у Відні не мала виключно педагогічного характеру, багато часу і зусиль він витрачав для організації та покращення діяльності українських еміграційних освітніх установ. У цьому контексті варто відзначити його участь у переговорах щодо перенесення університету до Праги. Як згадує один із ректорів УВУ проф. Іван Мірчук, ще влітку 1921 р. В. Старосольський під час міжнародного з'їзду соціалістичних партій у Празі мав зустріч із соціал-демократом Яроміром Нечасом, який у той час був референтом з українських справ у канцелярії чехословацького президента Т. Масарика. У ході розмови В. Старосольський розповів про важкі умови діяльності УВУ, а Я. Нечас запропонував сприяння у справі перенесення УВУ до Праги [1, с. 99–100]. Роль В. Старосольського в цих переговорах була неофіційною й зводилася до з'ясування позицій чехословацької сторони. Згодом ці переговори продовжили С. Дністрянський та Ф. Коллеса. Т. Масарик підтримав ідею перенесення УВУ до Праги й дав доручення її реалізувати. Університет отримав відповідну підтримку й можливість для роботи [4].

Володимир Старосольський у жовтні 1921 р. переїхав до Праги разом з УВУ. Саме до чеської столиці тоді перемістилася значна частина української інтелігенції. Прага стала найбільшим осередком українського культурного і політичного життя в еміграції. Серед людей, з якими В. Старосольський підтримував найтісніше спілкування, були професори С. Дністрянський, Д. Антонович та Б. Матюшенко [4].

Працював на правничому факультеті поряд з такими видатними вченими, як С. Дністрянський, Ф. Щербина, О. Айхельман, О. Одарченко, А. Яковлев та ін. В. Старосольський читав курс політичного і державного права (зокрема, у зимовому семестрі – курс державного права – 3 год. на тиждень, а в літньому – політичне право – 3 год./тижд. та вправи з політичного права – 2 год./тижд.) [2, арк. 14, 39, 66, 70]. Підсумком наукової роботи стали серйозні монографічні дослідження з проблем держави, права, соціології та націоналізму. З іншого боку, під час лекцій В. Старосольський знайомив своїх студентів із найновішими досягненнями тогочасної науки. Окрім них, В. Старосольський зустрічався з колишніми вояками українських збройних формувань, інтернованих в таборах у Йозефові та Яблонному і політичними емігрантами з Польщі [1, с. 103].

Учений брав активну участь у засіданнях правничої комісії УВУ. Свідченням його високого авторитету й відповідальності було доручення розробити проект правил для іспиту на докторат [2, арк. 26–26 зв.]. У 1925/1926 навчальному році В. Старосольський став деканом правничого факультету [3, с. 488].

Володимир Старосольський був одним із співзасновників “Українського правничого товариства в Чехії”, статут якого був офіційно затверджений 17 березня 1923 р. Воно розглядалося як правонаступник заснованого в Києві у квітні 1917 р. Українського правничого товариства. Завданням товариства було об'єднувати теоретичні й практичні українські правничі сили на ґрунті

дослідження питань українського права; дбати про соціальні, матеріальні й моральні інтереси українських правників у Чехії та долучитися до зав'язання між українськими, чеськими та словацькими правниками доброзичливих стосунків [5, с. 47]. Товариство включало фахівців з юриспруденції та економіки. Основною формою діяльності товариства (як власне, й усіх інших установ, відкритих УВУ) були наукові засідання, на яких зачитувалися та обговорювалися доповіді його членів. Вони брали участь в організації ювілейних засідань (1923 р. з нагоди 25-річчя наукової діяльності С. Дністрянського; 1924 р. вшановували пам'ять М. І. Туган-Барановського (п'ять років з дня смерті); того ж 1924 р. відбулося засідання пам'яті Вудро Вільсона). Одночасно товариство дбало про матеріальну допомогу українським правникам у ЧСР, про забезпечення їм можливостей праці, відряджень тощо [5, с. 48].

Важливою була роль В. Старосольського в організації Української господарської академії в Подєбрадах протягом 1922 р. Про інтерес до створення такого навчального закладу було висловлено представниками Українського громадського комітету. Підготовчу роботу зі створення Української господарської академії розгорнула організаційна комісія, обрана загальними зборами УГК 31 січня 1922 р. Комісію очолив М. Шаповал, а В. Старосольський був одним із найактивніших членів. Комісія повинна була підтримувати зв'язки з українськими вченими і культурними силами в Україні та дбати про українських емігрантів, залучаючи їх до культурно-освітньої діяльності й підготовки нової української інтелігенції в господарських та технічних галузях.

25 лютого 1922 р. члени комісії М. Шаповал, В. Старосольський, О. Мицюк і Б. Матюшенко за участю заступника міністра закордонних справ ЧСР Вацлава Гірси зустрічалися з президентом Т. Масариком [6, с. 71]. Результатом стало розширення планів створення Академії. Це мав бути вищий навчальний заклад з трьома факультетами – економічно-кооперативним, агрономічно-лісовим та інженерним. Делегація просила допомоги у заснуванні вищих, середніх і нижчих сільськогосподарських курсів, щоб українські громадяни мали можливість навчатися різними методами праці у сферах агрономії, лісоводства, меліорації, машино- і товарознавства, землемірства тощо. Розмова йшла про організацію українського видавництва наукових, науково-популярних та шкільних книжок з галузей господарства, природознавства, громадознавства тощо. У відповідь на це президент ЧСР пообіцяв, що з'ясує всі можливості й перспективи для втілення цих пропозицій у життя, зазначивши, що українські біженці без опіки не залишаться і культурна допомога українцям буде нарівні з іншими. Вирішено було відкрити вищу сільськогосподарську школу в Чехословаччині й вжити заходів для організації середніх та нижчих сільськогосподарських курсів [7, с. 110].

Інтенсивно працювала організаційна комісія, що провела 12 засідань, на яких було розглянуто 35 питань [8, арк. 58]. Детально і всебічно обговорювалися проекти, підготовлені окремими членами комісії, вносились доповнення, уточнювалися формулювання. Було вирішено для викладання запрошувати досвідчених лекторів, тобто тих, хто викладає або викладав у вищих школах.

Статус інституту за чехословацькими вимогами не був достатнім для офіційного визнання повноцінної вищої освіти його випускників. Повноважні представники уряду застерігали ініціаторів створення навчального закладу, що “дипломи інституту будуть дійсними для України, а в Чехії ще треба буде держати іспит на право професорської ради давати “гоноріс кауза”” [6, с. 72]. Представники організаційного комітету прагнули створити повноцінний вищий навчальний заклад. Чеська сторона пішла назустріч домаганням і в середині квітня 1922 р. з чехословацького уряду поступила пропозиція до УГК спільно подати на затвердження статут не інституту, а Академії. М. Шаповал швидко

виконав покладене на нього УГК завдання, 19 квітня статут Академії було передано в Міністерство закордонних справ ЧСР на затвердження [6, с. 73–74].

У квітні 1922 р. після того, як від Міністерства закордонних справ Чехословаччини було отримано принципову згоду про матеріальну підтримку Академії (70 000 крон щорічно), організаційною комісією був сформований перший склад професорської ради Академії, до складу якої увійшов і В. Старосольський. 16 травня 1922 р. Міністерство хліборобства ЧСР, за згодою Міністерства закордонних справ, затвердило статут УГА як приватної трирічної школи з вищошкільною організацією, а 19 травня 1922 р. Академія отримала визначений юридичний статус. Одразу після відкриття академії в 1923 р. В. Старосольський став професором державного права та деканом економічно-кооперативного факультету. У стінах цього закладу він викладав курс загального права й політики та керував семінаром із соціальної політики.

Паралельно до цього В. Старосольський долучився до роботи в уже діючому Українському соціологічному інституті, у якому фактично апробовував основні ідеї власної теорії нації, які згодом побачили світ в окремому виданні. В. Старосольський також працював в Українському високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова в Празі, де викладав історію політичних та соціальних теорій.

Ще однією віхою педагогічної діяльності В. Старосольського стала співпраця з Українським науковим інститутом у Берліні, де він мав можливість виступати перед аудиторією. Серед найбільш вдалих доповідей можна назвати “Bohdan Kistiakowskyi und das russische soziologische Denken” (“Богдан Кістяківський і його ставлення до російської соціологічної думки”), виголошену в 1926 р. Високий авторитет та наукові заслуги В. Старосольського були належно оцінені. У 1928 р. заступник голови Товариства і кураторії О. Скоропис-Йолтуховський у листі на адресу В. Старосольського від 19 червня запропонував йому посаду члена кураторії Товариства [9, арк. 8–9]. В. Старосольський відмовився від цього, задовольняючись тим, що є членом інституту. Основна причина відмови полягала в планах повернутися до активного громадського життя в Галичині [9, арк. 10–10 зв.].

Звертаючи першочергову увагу на педагогічну діяльність, варто торкнутися такого її аспекту, як взаємовідносини зі студентством. У ювілейному альманасі до десятиріччя Союзу українських адвокатів вказувалося, що як педагог В. Старосольський “старався впоювати в молодь зацікавлення до теоретичних питань, в їх зв’язку з практикою життя – з метою впоїти в них свідомість, що цей зв’язок теорії з практикою нерозривний, та що розуміння його є конечне для теоретика і для практика” [1, с. 103].

Навчання в УВУ відзначалося значною демократичністю у відносинах між викладачами і студентством. Звичним явищем були спільні зустрічі в неформальній обстановці в кав’ярнях Праги, на яких обговорювали події, читали часописи, власні вірші тощо. Не випадково ці зустрічі стали пам’ятними для їх учасників, а В. Старосольський залишився у спогадах своїх студентів. Зокрема, Т. Гаєцький зазначав, що В. Старосольський завжди міг знайти контакт з аудиторією, використовуючи дискусійні методи в процесі навчання. У своїх лекціях, що були в цілому аполітичними, він торкався актуальних проблем тогочасного суспільного життя [10, с. 355–356].

Про актуальність доброзичливих взаємовідносин між українською професурою і студентством для В. Старосольського свідчить диспут на сторінках “Студентського вісника” 1925 р. у вигляді анкети “Батьки і діти”. В. Старосольський виводив питання взаємин між професурою і студентством за межі фахово-педагогічної площини. Основою для взаємин він вважав усі конкретні проблеми, пов’язані з боротьбою за збереження та кількісне зростання

національної інтелігенції (справа власних вищих навчальних закладів, правового та матеріального забезпечення студентства, вибору навчальних курсів тощо), а об'єднуючим ідеалом – спільний рух до державного демократично-республіканського будівництва. На його думку, студентські роки повинні сформувати розуміння складних проблем суспільного життя, поглиблене розуміння суті явищ, підготувати молодь до співучасті у творенні суспільних ідей, напрацьованих громадськими діячами. З огляду на це, наголошував В. Старосольський професори повинні підходити до студентства з позиції абсолютної толерантності та політичної незаангажованості. Вони мають допомогти студентам у пошуковій діяльності в різноманітних галузях знань поза межами своєї спеціальності [12, с. 5–7].

Організаційно-педагогічна діяльність, поряд із науковою, стала для В. Старосольського основною в період з 1921 по 1927 рр. Звернення до неї, з одного боку, зумовлювалося загальними тенденціями в українському національному русі після поразки визвольних змагань, перебуванням в еміграції, а з іншого – відповідали його особистим уподобанням. Працюючи в Темному університеті у Львові, Вільному університеті у Празі, Українській господарській академії в Подєбрадах В. Старосольський зміг себе реалізувати в якості педагога. Однак, це не була виключно академічна кар'єра, багато часу він змушений був приділяти суто організаційним питанням створення системи української національної освіти в умовах еміграції.

Викладацька робота спрямовувалася на виховання молодого покоління українців, здатного продовжити визвольні змагання. Попри те, що манера викладання В. Старосольського носила академічний характер, все ж у процесі навчання він намагався спрямувати своїх студентів на вирішення актуальних суспільних проблем, зокрема на досягнення національного ідеалу. При цьому не варто перебільшувати роль педагогічної діяльності в житті В. Старосольського. Вона була адекватною реакцією діяча на поразку національної революції, отже, значною мірою розглядалася як вимушена відмова від активного суспільно-політичного життя, спроба знайти власну нішу в умовах тимчасового спаду національного руху й пошуку ним нових форм організації.

Як викладач В. Старосольський долучився до роботи вищих українських навчальних закладів переважно за межами Галичини. Викладацька робота стала своєрідною відповіддю діяча на поразку визвольних змагань, спробою в нових умовах знайти адекватні методи продовження боротьби за Українську державу. Багатогранна діяльність В. Старосольського сприяла європеїзації українського суспільства, поширенню національної культури та науки, стала вагомим чинником інтеграції в європейський науково-освітній простір. Наукова діяльність В. Старосольського була належно оцінена українськими науковими організаціями, його обрали в 1924 р. дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка.

Список використаних джерел

1. *Старосольський Ю.* Шляхами предків / Юрій Старосольський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 3–115.
2. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.* – Ф. 3859 (Український Вільний Університет у м. Празі). – Оп. 1. – Спр. 139 (Книга вхідних та вихідних документів). – 124 арк.
3. *Огородник Т.* Володимир Старосольський – публіцист, редактор, видавець / Тарас Огородник // Українська періодика: історія і сучасність. – Львів, 2000. – С. 485–489.
4. *Бетлій О.* Український вільний університет та наукове життя у Празі, 1921–1929 [Електронний ресурс] / Бетлій Олена. – Режим доступу: <http://www.ekpu.lublin.pl/naukidni/betlij/betlij.html>
5. *Віднянський С.* Український вільний університет – перша українська висока школа за кордоном / С. В. Віднянський // Український історичний журнал. – 1994. – № 4. – С. 41–53.
6. *Шаповал М.* Щоденник. Від 22 лютого 1919 р. до 31 грудня 1924 р. 1 частина. Упорядкував інж. Сава Зеркаль. – Накладом упорядчика.

Видала Українська Громада ім. М. Шаповала в Новім Йорку. – 1958. 7. *Інформація* празької газети “Нова Україна” про аудієнцію представників Українського громадського комітету у президента Чехословацької республіки. № 84. 1922 р., лютий // З історії міжнародних зв’язків України: наука, освіта (XIX – 30-ті роки XX ст.). Документи і матеріали. – К., 1999. 8. *Центральний державний архів громадських об’єднань України* – Ф. 269 (Документи і матеріали українських організацій, союзів, спілок, товариств і громад на еміграції). – Оп. 1. – Спр. 194 (Статут Українського громадського комітету в ЧСР (УГК) та пропозиції змін до нього. Регулярні ощадно-позичкової каси при УГК і пов’язаних з ним українських емігрантських організацій, список українських установ на еміграції. Листування УГК з представниками української еміграції (зокрема, з М. Галаганом) з організаційних та інших питань діяльності. Інформаційно-довідкові матеріали про спроби об’єднання української еміграції, стосунки між УВО і УПСР. Звіт про загальні збори Комітету допомоги українським біженцям в Ужгороді). – 108 арк. 9. *Центральний державний історичний архів у м. Львові* – Ф. 360 (Старосольський Володимир-Степан, адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор). – Оп. 1. – Спр. 16 (Листування з українським науковим інститутом в м. Берліні про обрання Старосольського В. надзвичайним членом. Статут інституту). – 10 арк. 10. *Гаецький Т.* Професор Старосольський / Теодосій Гаецький // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 355–359. 11. *Самбірський С.* Доповідь про Універсали Української Центральної Ради / Степан Самбірський // Записки Наукового товариства ім. Шевченка / [ред. У. Старосольської]. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – Т. 210. – С. 378–380. 12. *Старосольський В.* “Батьки” і “Діти” (Анкета “Студентського Вісника”) / В. Старосольський // Молода нація. – № 3 (24). – 2002. – С. 5–7.

Юрій Древицький

ЭМИГРАЦИОННЫЙ ПЕРИОД ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В. СТАРОСОЛЬСКОГО

В статье освещен эмиграционный период деятельности В. Старосольского, который способствовал европеизации украинского общества, распространению национальной культуры и науки, стал весомым фактором интеграции в европейское научно-образовательное пространство, в частности показано его роль как организатора, соучредителя и преподавателя в целом ряде учебно-культурных учреждений, где украинская молодежь могла получать образование и профессию.

Ключевые слова: В. Старосольский, эмиграция, преподавательская работа, Украинский свободный университет, Украинская хозяйственная академия в Подебрадах.

Yuriy Drevnitskyi

IMMIGRATION PERIOD ACTIVITY OF VOLODYMYR STAROSOLSKYI

In the article the period of emigration V. Starosolskyi who contributed to the Europeanization of Ukrainian society, dissemination of national culture and science, has become an important factor of integration into the European scientific and educational community, including his role as the show organizer, co-founder and teacher in educational and cultural institutions where Ukrainian youth could get education and profession.

Key words: Volodymyr Starosolskyi, emigration, teaching activity, Ukrainian Free University, Ukrainian households Academy in Podebrady.